

УДК 336.177.18:637.12

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

*Н. Буряк, к. е. н., С. Лукаш, к. е. н.
Львівська державна фінансова академія*

Розглянуто інтеграційні процеси між сільськогосподарськими підприємствами і підприємствами харчової й переробної промисловості та основні моделі такої агропромислової інтеграції, які призводять до низьких темпів розвитку кооперації в сільському господарстві України.

Ключові слова: інтеграційні процеси, сільськогосподарські підприємства, переробні підприємства, агропромислова інтеграція, сільське господарство.

Постановка проблеми. Виходячи із загальновідомої інформації про існування об'єктивних переваг крупного виробництва над дрібним, подальший розвиток виробників і переробників сировини повинен передбачати розвиток їх крупних форм. Доведено, що крупні товарні підприємства, в тому числі сільськогосподарські, мають значно більше можливостей для сприйняття і впровадження інновацій, чому сприяють більші масштаби виробництва, кращий рівень менеджменту, можливості диверсифікації виробництва, краща система мотивації та оплати праці й низка інших чинників [1, с. 17; 4, с. 76; 8, с. 64]. Але й просте збільшення масштабів виробництва навряд чи забезпечить зростання економічного результату. Воно має супроводжуватися поліпшенням виробничих технологій і вдосконаленням форм організації праці, кращим використанням виробничих потужностей і робочої сили (йдеться про переваги кооперації і спеціалізації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначену тему нині вивчають багато вчених-економістів, а саме В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк, П.С. Березівський, О.А. Біттер, С.В. Захарін, М.Й. Малік, К.М. Мельник, О.В. Романів та ін.

Постановка завдання. Оскільки чинна система фінансово-економічних взаємовідносин в аграрній сфері вимагає подальшого вдосконалення, то необхідно створювати і розвивати збалансовані виробничо-економічні зв'язки партнерів через механізм договорів, взаємовигідну цінову політику, акціонування та вдосконалення спільної функціональної системи управління, чого можна абсолютно реально досягти через розвиток різних форм кооперації та інтеграції.

Виклад основного матеріалу. У розвинутих країнах саме нечисленні великі ферми і корпорації є основними виробниками продукції сільського господарства. Зокрема, І. Ф. Баланюк зазначає, що у США 18,1% найбільших сільськогосподарських підприємств у 1997 р. виробили 87,5% усієї товарної продукції [2, с. 25].

Аграрний сектор, як жодний інший, забезпечує послідовність процесів виготовлення кінцевого продукту – продуктів харчування, що значною мірою створює суто об'єктивні технологічні та економічні можливості для вертикальної й

горизонтальної кооперації. Невипадково М. Й. Малік сільськогосподарську кооперацію розглядає як невід'ємну складову й основу аграрної реформи. Це дає змогу використовувати переваги великомасштабного агробізнесу і здійснювати ефективний контроль за власною ринковою діяльністю без відриву від своєї основної функції – виробництва сільськогосподарської продукції” [5, с. 62].

Інтеграційні процеси сільськогосподарських підприємств і харчової переробної промисловості, спрямовані на раціональне використання сировини, поліпшення якості виготовлення продуктів споживання та підвищення ефективності аграрного виробництва, набувають дедалі важливішого значення для успішного розвитку агропромислового виробництва України. Сутність інтеграції визначається як процес, що виявляється в основних напрямках реалізації інтеграційної тенденції як основи підтримки стабільності розвитку виробництва і посилення контролю над ринковою ситуацією, до якої можна віднести таке: постачальники однакової продукції реагують на посилення конкуренції через розвиток горизонтальної інтеграції з іншими підприємствами [9, с. 92].

Агропромислова інтеграція – це процес об'єднання пов'язаних у технологічному ланцюжку підприємств різних галузей аграрного комплексу, які забезпечують послідовну реалізацію технологічного процесу виготовлення кінцевого продукту споживання, підтримуючи при цьому високий синергетичний ефект від свого функціонування як системи. Ефект синергії забезпечується для всіх учасників інтегрованої системи завдяки оптимальній концентрації та спеціалізації виробництва, спрощенню фінансово-економічних взаємовідносин.

Оскільки інтеграція в аграрній сфері економіки є явищем об'єктивним, у країнах світу вона набула широкого розвитку. Зарубіжний досвід показує, що найактуальнішою для умов України на сьогодні є контрактна форма інтеграції. Переваги контрактації для фірми-постачальника полягають у тому, що вона має стабільне надходження продукції у необхідні терміни, а також можливість контролю за її якістю. Фермер у свою чергу має гарантований ринок продукції за завчасно обумовленою ціною, можливість користуватися кредитом, експлуатувати свої виробничі ресурси. Хоча юридично він залишається вільним, господарську самостійність значною мірою втрачає.

Безперечними перевагами контрактної інтеграції є її висока гнучкість, мобільність та оперативність. За недержавних форм власності на засоби виробництва створити господарську одиницю, до якої входили б усі технологічні ланки агропромислового виробництва, дуже важко: треба придбати ці підприємства або відповідні пакети акцій. Для цього потрібно багато коштів і часу. Тому доцільно буде організувати взаємодію зазначених ланок на контрактній основі, що значно простіше.

Серед основних моделей агропромислової інтеграції країн ринкової економіки необхідно виділити найважливіші:

- контрактна система взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками, переробними, збутовими та іншими організаціями;
- агропромислові формування на основі об'єднання капіталів і праці юридичних і фізичних осіб (корпорації, кооперативи тощо);

- комбінати, де поєднано весь технологічний цикл, який охоплює виробництво сировини, її переробку і реалізацію готової продукції;
- об'єднання, яким керує фірма-інтегратор, здійснюючи зв'язки з іншими учасниками виробництва на контрактній основі або через участь у формуванні їх власності; холдингові компанії (холдинги).

Основою формування фінансів кооперативу є одержаний від виробничої та іншої діяльності дохід. Не існує кооперативу, в якому не функціонувала б система внутрішнього ціноутворення або система розподілу прибутку, оскільки таке підприємство не відповідало б концепції кооперативного підприємства, що об'єктивно сформувалася протягом усієї історії кооперативного методу господарювання [6, с. 68]. Основна мета діяльності кооперативу – зміцнення добробуту своїх членів, зменшення їх видатків на споживання, а не одержання прибутку на вкладений капітал, що вказує на безприбутковий характер кооперативу, оскільки одержаний прибуток не акумулюється на рахунку, а розподіляється між його членами відповідно до розміру користування ними послугами своєї кооперативної організації. В умовах кооперування економічні результати залежать від зацікавленості його учасників у результатах господарювання.

Одним з основних критеріїв визначення доцільності створення кооперативної структури є забезпечення зростання обсягів та ефективності виробництва продукції або виконання робіт і надання послуг, що здійснюються спільними зусиллями учасників кооперації в оптимальних розмірах на сучасній технічній і технологічній основі за використання індустриальних методів і прогресивних технологій, що кожному із учасників зокрема не під силу. Тобто йдеться про утворення синергетичного ефекту від співпраці підприємств на засадах кооперації.

Серед причин низьких темпів розвитку кооперації у сільському господарстві України можна назвати, по-перше, те, що податкові служби на місцях не сприймають неприбуткового статусу обслуговуючих кооперативів: із них стягують податки з прибутків і ПДВ як із підприємницьких структур, що не узгоджується зі суттю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і досвідом їх оподаткування у більшості країн світу; по-друге, перші обслуговуючі кооперативи з часом зусиллями їх керівних органів почали функціонувати як комерційні структури, тобто використовуючи в розрахунку за надані членам кооперативу послуги тарифи, що значно перевищують їх собіварість, а це не могло не відштовхнути селян від таких кооперативів; по-третє (що, мабуть, є основним), до цього часу відродження і становлення кооперативного сектора у сфері обслуговування сільськогосподарського виробництва в Україні відбувалися без належної фінансової підтримки з боку держави. У Франції, наприклад, держава відшкодовує 20% ціни на сільськогосподарську техніку, що закуповується кооперативами з її спільного використання, а також надає довгострокові кредити для придбання такої техніки [7, с. 320-333].

Специфічною рисою функціонування кооперативу є те, що практично весь одержуваний прибуток є власністю його членів, між якими він і розподіляється пропорційно участі кожного. Ступінь справедливості розподілу одержуваного кооперативом прибутку залежить від ступеня реалізації основних принципів

засад кооперативних економічних взаємовідносин і прийнятих у конкретному кооперативі методичних підходів.

За експертними оцінками, у світі існує понад 1 млн кооперативів, які об'єднують близько 800 млн осіб. Найрозвиненішою є кооперація саме у сфері сільського господарства. Сільськогосподарські кооперативи об'єднують близько 80% суб'єктів аграрного ринку у країнах Західної Європи, Північної Америки, Австралії і майже 100% виробників сільськогосподарської продукції в Японії та країнах Північної Європи [12, с. 68]. Особливість цієї форми інтеграції полягає в тому, що, по-перше, інтеграторами тут є самі сільськогосподарські товаровиробники, а по-друге, господарські відносини між кооперативом і його членами не комерціалізуються, а будуються на засадах собівартості, в результаті чого в кооперативному інтегрованому ланцюгу податки на прибуток сплачує лише товаровиробник. Це дає змогу суттєво підвищити ефективність як сільськогосподарського виробництва, так і кооперованих переробних підприємств, підприємств агросервісу та інших партнерів сільського господарства.

Згідно із Законом України «Про кооперацію», відповідно до завдань і характеру діяльності, кооперативи поділяють на виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо [10]. З урахуванням специфіки сільського господарства і в межах чинного законодавства в Україні можуть формуватися збутові, постачальницькі, переробні та інші види сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також багатофункціональних, які виконують декілька функцій з обслуговування основного виробництва. Законодавством України передбачено можливість асоційованого членства для фізичних або юридичних осіб у діяльності кооперативу. Таку змогу мають і переробні підприємства.

На думку деяких дослідників, сільськогосподарська кооперація дає змогу ефективніше використовувати всі переваги поєднання дрібного й великого сільськогосподарського виробництва [11, с. 125].

Отож, основною перевагою і покликанням кооперативу є можливість розвивати велике виробництво невеликими підприємствами – членами цього кооперативу, забезпечуючи їм значно вищий прибуток із розрахунку на одиницю затраченого капіталу, ніж вони б одержували за автономного функціонування. Такий ефект і має характер синергетичного.

Сільськогосподарська кооперація в Україні, як не прикро, досі перебуває в зародковому стані, а досвід кооперації провідних сільськогосподарських країн Європи, таких як Голландія, Швеція, Данія та багатьох інших, дуже важко приживається в нашій державі. Одним із стримуючих чинників цього процесу є недосконалість кооперативного законодавства. Зокрема, обслуговуючий кооператив в Україні (наприклад, збутовий), який реалізує переробному підприємству молоко, вироблене його членами, не може скористатися пільгами, передбаченими в пп. 6.2.6 та 11, 21 Закону «Про податок на додану вартість», тому повинен сплачувати ПДВ

за поставлене переробним підприємствам молоко, а також не має права на отримання дотацій [12, с. 32-33].

Незважаючи на очевидні переваги кооперативної форми інтегрування підприємств аграрного сектору, останнім часом дедалі більше прихильників з'являється у кластерної моделі, оскільки вона передбачає налагодження мережі зв'язків не тільки між виробниками сільськогосподарської продукції й переробними підприємствами, а й співпрацю з дослідними установами, вищими навчальними закладами, агентствами зі стандартизації, торговельними об'єднаннями, галузевими асоціаціями тощо. Тобто кластер – це інтеграційне об'єднання вищого рівня, учасниками якого можуть бути інші організаційно-правові форми інтеграційних об'єднань.

Промислові або комерційні кластери мають низку переваг порівняно з іншими інтеграційними формами і сприяють розвитку галузі через: 1) зростання продуктивності підприємств за рахунок кращого доступу до робочої сили та постачальників, доступ до спеціалізованої інформації, доповнюваність продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів, доступ до інституцій та суспільних товарів, кращу мотивацію керівників, які прагнуть здобути повагу колег; 2) стимулювання інновацій, які забезпечують краще бачення та розуміння ринку, здатність впроваджувати швидкі зміни та достатню гнучкість, нижчу ціну експерименту, тиск конкурентів та інших учасників кластера; 3) стимулювання конкуренції; 4) сприяння створенню нових підприємств завдяки кращій видимості ніші для останніх, наявності необхідної сировини, комплектуючих, створення нового бізнесу, що є частиною позитивного ланцюжка зворотного зв'язку, ефективності використання зовнішніх інвестицій через внутрішнє узгодження дій учасників кластера. Лідером на пострадянському економічному просторі у сфері практичного впровадження кластерної ідеології сьогодні є Казахстан, де успішно реалізується «Казахстанська кластерна ініціатива» [3, с. 47]. Гідним прикладом наслідування є досвід Данії, яка однією з перших в Європі розробила уніфікований підхід до міжфірмового співробітництва (1989-1990 рр.). На підготовку проекту протягом трьох років було виділено 25 млн дол. США лише для того, щоб визначити перспективні мережеві структури в країні та для підготовки необхідних спеціалістів.

Кластерний аналіз становить статистичну процедуру, що дає змогу класифікувати об'єкти або спостереження як порівняно однорідні групи, названі кластерами. Переваги кластерної моделі розвитку очевидні, але довгострокова стратегія розвитку кластерів та економіки загалом повинна бути розроблена в умовах тісної співпраці органів державної влади і підприємств. На все це потрібні реальні й чималі кошти та безпосередня активна участь держави. В економічній літературі питання ефективності інтеграційних об'єднань висвітлено недостатньо. Більшість підходів до оцінки ефективності таких об'єднань зосереджено на аналізі окремих критеріїв, проте необхідність полягає у створенні комплексної оцінки результативності інтеграційної взаємодії суб'єктів таких об'єднань.

Отже, зважаючи на вступ України до СОТ і поглиблення співпраці в рамках зони вільної торгівлі з ЄС, рекомендуємо використати нові шляхи підвищення

конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і впровадження інтеграційних форм, що є однією з найперспективніших альтернатив стратегічного розвитку сільськогосподарської галузі і національної економіки загалом.

Основним джерелом реального поповнення фінансових ресурсів підприємства є прибуток [6, с. 69]. Тому в умовах кооперативної чи інтеграційної структури основою ефективності функціонування кожного з партнерів із формування та ефективності фінансово-економічних взаємовідносин між ними об'єктивно може бути справедливий розподіл між ними прибутку, одержаного від реалізації кінцевої продукції безпосередньому споживачу.

Однією з причин незадовільного стану фінансово-ресурсного забезпечення промисловості є ціновий диспаритет, що встановився між постачальником і переробником сировини. На жаль, розпочате в 90-х роках ХХ ст. реформування господарського механізму в аграрному комплексі не вирішило проблему цінового диспаритету між виробниками та переробниками сировини, а навпаки – сприяло її поглибленню. На думку Б. Й. Пасхавера, оптимальні цінові пропорції досягатимуться тільки тоді, коли аграрна та індустріальна сфери зрівняються за показниками нагромадження і споживання на одного зайнятого [8, с. 60-64]. Вирішити таку проблему С. І. Дем'яненко пропонує через реалізацію концепції паритету доходу і паритету віддачі ресурсів [5].

Економічні відносини сільськогосподарських підприємств і молокозаводів повинні будуватися на принципах взаємної матеріальної зацікавленості та відповідальності за результати спільної діяльності. Доцільно створити відповідні агроформування, в яких братимуть участь заготівельні й переробні організації. За розрахунками науковців, оптимальна структура розподілу доходів має бути такою: сільськогосподарські підприємства – 52%; переробні заводи – 44%; витрати на апарат управління – 1%; резервний фонд – 3% [7]. Треба чітко розуміти, що нарощування виробництва молока повинно супроводжуватися підвищенням економічної ефективності (рентабельності) такої діяльності, завдяки чому буде створено умови для заохочення інвестицій (у тому числі закупівлю продуктивної худоби) і впровадження інновацій у цю сферу [4, с. 79].

При цьому основну увагу варто акцентувати на широкому використанні внутрішніх інвестицій у розвиток інновацій, звичайно не відкидаючи і зовнішніх джерел інвестування. Тобто іноземні інвестиції не треба розцінювати як самоціль – національна економіка аж ніяк не може орієнтуватися лише на зарубіжні джерела інвестування, які не можуть відігравати роль основного важеля економічного зростання. Кожна країна-інвестор передусім логічно аж ніяк не зацікавлена в розвитку економіки країни, в яку вона здійснює свої інвестиції. Вона може бути зацікавлена лише у розвитку реципієнта своїх інвестицій. Основним завданням є створення умов для оптимізації процесів іноземного інвестування і раціонального використання іноземних інвестицій з максимальною користю для галузей і підприємств національної економіки.

Інвестиційні проекти із залученням іноземних інвесторів, щодо яких останні претендують на одержання додаткових податкових, митних, кредитних пільг і страхових гарантій, мають відповідати таким критеріям: сприяти створенню нових

робочих місць на підприємствах, в які здійснюються інвестиції; супроводжуватися впровадженням сучасних ресурсощадних та екологічно безпечних технологій; бути орієнтованими на найраціональніше використання сировинної бази і сприяти зниженню імпоротної залежності України; сприяти зниженню енергоспоживання на одиницю продукції; продукція підприємства з іноземними інвестиціями має бути конкурентоспроможною на міжнародних ринках.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що найреальнішим шляхом розвитку процесів агропромислової інтеграції є створення корпоративної моделі останньої як організаційної форми забезпечення технічної, технологічної, організаційно-управлінської, економічної й соціальної єдності та послідовності етапів забезпечення, виробництва, транспортування, зберігання, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції. Запровадження інтеграційного механізму передбачає формування таких ефектів: захист інтересів особистих селянських господарств; доступ до стабільного матеріально-технічного постачання за мінімальними цінами; поліпшення якості сировини; отримання прибутку від інших сфер агробізнесу; розширення ринків збуту продукції, у тому числі й вихід на міжнародні ринки; мінімізація трансакційних витрат; завантаження виробничих потужностей переробних підприємств та збільшення кількості робочих місць; поліпшення якості продуктів та їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішніх ринках збуту; інтеграція на належному рівні до СОТ і поглиблення співпраці в рамках зони вільної торгівлі з ЄС; забезпечення продовольчої безпеки держави.

Удосконалення економічного механізму державного регулювання і підтримки ефективного функціонування суб'єктів потрібно здійснювати у напрямках поєднання двох методів (економічний та адміністративний) впливу на розвиток підприємницьких структур підкомплексу регіону, країни загалом, надаючи перевагу адміністративному методу тоді, коли у процесі трансформаційних змін структури підкомплексу необхідно відстоювати суспільну корисність, а не окремих монополістів, зокрема за створення інтегрованих формувань (асоціацій, корпорацій тощо); створення належних, рівних умов для розвитку в господарствах різних форм власності через надання цільових довготермінових кредитів, поліпшення лізингових операцій для будівництва нових і реконструкції діючих ферм, запровадження прогресивних технологій виробництва продукції; визначення справедливих гуртових закупівельних і реалізаційних цін внаслідок обґрунтування нормативного рівня їх собівартості у господарствах і переробних підприємствах регіону. При цьому нормативний рівень собівартості одиниці продукції повинен стати основою для визначення базової ціни, що дасть змогу відрегулювати економічні взаємовідносини між виробниками та його переробними підприємствами, добиватися всім товаровиробникам зменшення собівартості продукції і на цій основі поліпшувати її конкурентоспроможність.

Бібліографічний список

1. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14–17.

2. Баланюк І. Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат / І. Ф. Баланюк. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 104 с.
3. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК // Г. К. Броншпак // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 45–50.
4. Захарін С. В. Інвестиційні та ресурсні проблеми молочної промисловості / С. В. Захарін // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 76–80.
5. Малік М. Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 62–64.
6. Мельник К. М. Фінансові відносини в сільськогосподарських кооперативах / К. М. Мельник // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 65–71.
7. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. Могильний. – К., 2002. – 430 с.
8. Підлужна Н. Роль інтеграційних процесів у підвищенні ефективності молокопродуктового підкомплексу АПК / Н. Підлужна // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 60–67.
9. Підтримка держави щодо розвитку інтеграційних процесів в Україні / [Луцький І. М., Луцький А. І., Луцький М. І., Каленюк О. М.] // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 91–94.
10. Про кооперацію : Закон України // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 142–149.
11. Романів О. В. Розвиток інтеграційних відносин як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції / О. В. Романів, П. С. Березівський // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : економічні науки. – Вип. 70. – Харків : ХНТУСГ, 2008. – С.11-17.
12. Цибулько А. Чому знецінюється ідея кооперації? / А. Цибулько // Пропозиція. – 2007. – № 1. – С. 31–33.

Buryak N., Lukash S. Ways of improvement of organizational forms of functioning of economic mutual relations are in the system of regional milk and cattle subcomplex

In the article elaborated and well-founded the offer and recommendation in the direction to intensify the role and meaning value of city budget of m. Lviv in socio-economic and cultural development of city by opening of essence of category „local budgets”, own and fastened profits, own and delegated plenary powers, budget of development. The sources of forming of profits of city budget and directions of their use are described, and also the dynamics of his profits and charges is analysed in the context of their influence on development of city.

Key words: integration processes, agricultural enterprises, processing enterprises, agroindustrial integration, agriculture.

Буряк Н., Лукаш С. Пути усовершенствования организационных форм функционирования экономических взаимоотношений в системе регионального молокопродуктового подкомплекса

Рассмотрены интеграционные процессы между сельскохозяйственными предприятиями и предприятиями пищевой и перерабатывающей промышленности, основные модели такой агропромышленной интеграции, которые приводят к низким темпам развития кооперации в сельском хозяйстве Украины.

Ключевые слова: интеграционные процессы, сельскохозяйственные предприятия, перерабатывающие предприятия, агропромышленная интеграция, сельское хозяйство.